

HERMENEVS

7^e JAARGANG, AFL. 5 — 15 JANUARI 1935

O Radio!

Si quem forte Via Sacra nunc ire iuvabit,
Unamquamque domum taetro mugire tumultu
Audiet et frendens mox ad sua tecta redibit.
Evomit hos strepitus discordes machina parva,
Blanda quidem atque silens, dum ne tangatur ab ullo,
Ast horrenda nimis, simul experrecta revixit.
Nomen ab aetheriis radiis tremulisque recepit —
Usus in extremas iam nunc extenditur oras.
O utinam totiens non importuna sonaret!
Forsitan inventum possem laudare benignum.
Nunc vero quotiens epulis assedimus omnes,
E mensae sociis confestim prosilit unus
Et ,Quid habet radio ?' clamans accurrit et apto
Contactu potitur stridoresque elicit acres,
Sive brevis potius seu longa requintur unda.
Tunc in quo pretio sit syngrapha quaeque docemur,
Qua ratione hodie iactetur nummus ubique,
Litterulae deinde et numeri sine fine sequuntur:
Significant partos baculove pilave triumphos.
Nempe pilam pedibus vel summi verticis ictu
Rite per adversam certant transmittere portam
Athletse rapidi plebis plaudente corona.
Denique subsistit praeconis lingua: manent non
Otia tuta diu, subito namque obstrepit aures,
Barbaricos imitans rhythmos, symphonia discors.
Heus, inquam, pueri, vetuli miserescite patris:
Sit modus et radiis, sint certi denique fines!
Iam Niger ille mihi querulis ululatibus omnem
Esuriem turbans stomacho fastidia movit.
Ne totus peream, vos instaurate epulas et
Rumpite contactum, pueri, sat corda tulerunt.
At radio radiet radiis melioribus opto!

P. H. D.

Een ingewikkeld geval voor de Atheensche rechtbank

Onder de redevoeringen van Isocrates, den vroeger meer'dan thans gewaardeerden en gelezen redenaar en schrijver, behoort, onder de stukken, die hij in het begin van zijn loopbaan voor anderen opstelde, ook de z.g. trapezitikos, een rede voor de rechtbank voorgedragen door een jeugdig edelman uit het Krimgebied tegen den Atheenschen geldschieter Pasion.

Een hoogst interessant stuk voor ieder, die belang stelt in Attisch rechts- en handelsleven, vol van merkwaardige gegevens en problemen.¹

Tegelijk echter een historie van intrige en avontuur, die me waard schijnt naverteld te worden voor lezers van Hermeneus, die achter de dorre mededeelingen van het geschiedboek over „levendig verkeer met het buitenland en druk bezoek van vreemdelingen te Athene, het geestelijk en zakelijk middenpunt der wereld om de Aegaeische zee”, even een beeld der levende werkelijkheid mochten willen zien. Stelt u voor, dat ge zitting hebt in de Atheensche juryrechtbank en oordeelt.

Van oudsher onderhield Athene levendige betrekkingen met het gebied rondom de Zwarte Zee. kortweg de Pontus genoemd, vooral met de vruchtbare korenland van Zuid-Rusland en de Krim. Voor de import van graan in Attica, dat zijn talrijke bevolking bij lange na niet zelf vermocht te voeden, was Athene voor meer dan de helft, deelen onze zegslieden ons mede, aangewezen op den aanvoer door den Hellespont.

Daar regeerde ongeveer 400 v. Chr. over het Rijk aan den Bosphorus, het huidige Krimgebied, de koning Satyros, die den Atheners zeer welgezend mocht heeten; meermalen zelfs, wanneer de aanwezige korenvoorraden gering waren, gaf bij den Atheenschen schippers voorkeur, zoodat zij het eerst en volgeladen konden afvaren, terwijl anderen soms zonder lading moesten terugkeeren.

In diens Rijk leefde een rijk en machtig edelman, Sopaeus geheeten, die, behalve zijn eigen bezittingen, ook een soort van viziersambt bij den koning schijnt bekleed te hebben. Diens zoon is de spreker in het proces; omdat hij dus over zichzelf steeds in

¹ Na het schrijven van dit stukje verscheen een ütrechtsche dissertatie over dit onderwerp van Dr. J. C. A. M. Bongenaar. De wetenschappelijk geïnteresseerde lezer zij daarnaar verwezen.

de eerste persoon spreekt, noemt hij zijn naam nergens; ik zal hem als den Pontier of als den zoon van Sopaeos aanduiden.

Deze zoon wenschte meer van de wereld te zien dan zijn vaderlandsche steppen, en in het bijzonder de groote en machtige stad Athene, waarvan de schippers, hem zoo welbekend, ongetwijfeld menig verhaal van pracht en rijkdom hadden opgediend. Zijn vader juicht het plan toe en hij vaart uit met twee schepen vol koren, ruim ook van geld voorzien, zoowel om handel te drijven als om de wereld te gaan zien, *κατ'ἐμπορίαν καὶ κατὰ θεωρίαν*; zooals vroeger ook Solon en Herodotus waren uitgevaren en in later eeuwenig Hollandsen koopmanszoon uitging om de groote wereldsteden te leeren kennen en tegelijk de handelsconnecties levendig te houden.

Behouden landt hij in Athene en nu rijst de vraag, hoe de aanzienlijke sommen, waarover hij, na verkoop van zijn vracht, beschikt, bewaard en belegd moeten worden.

Een kennis brengt hem in connectie met Pasion, den trapezites, zoo geheeten omdat hij een trapeza, een wisselbank bezat en dreef. Een soort bankier, zou ik vertalen, als dat maar niet de gedachte wekt aan een uitgebreid kantoor en een deftig directievertrek. Veeleer zullen we ons een primitiever bedrijf hebben voor te stellen, waar geld werd geleend, in bewaring gegeven, voorschot en borgstelling verhandeld, direct met den geldschieter zelf, in den trant van Shylock, den Jood van Venetië, die wel niet een „tafel” op de markt, maar wel een „bank” op de Rialto hield.

Overigens een zeer rijk man, en, maar dat bemerkt zijn cliënt pas later, niet behept met veel gewetensbezwaren.

Voorloopig is echter de verstandhouding uitmuntend; de kassier is in alles de raadsman van zijn cliënt uit den vreemde. De Pontier verzekert, dat hij steeds een aanzienlijk tegoed behield. Laten we hem gelooven, al mag ik niet verzwijgen, dat er onder de feiten, die ten processe vermeld worden een zeer bedenkelijk punt door hem moet worden toegegeven, n.l. dat hij gelden had opgenomen bij schippers naar den Pontus, op belofte, dat daar zijn vader koren ervoor zal leveren. Pasion stelt zich borg voor het honoreeren van die wissels. Deed hij het op grond van een voldoende deposito? Of op het crediet van Papa? Laten we aannemen, dat de Pontier de waarheid spreekt, en dat het niet gebeurde om zijn uitgeputte kas te vullen, maar om, zonder risico van het transport, meer kapitaal naar Athene te trekken om daar in eigen ondernemingen te steken,

Hij deed n.l. ook, zoo blijkt ter loops, aan het geven van scheepscrediet, een riskant, maar eventueel zeer voordeelig bedrijf. En ook daar, als hij in moeite komt, verschaft Pasion borgstelling voor een zeer aanzienlijk bedrag.

Plotseling echter komt de Jobstijding uit het verre land: Vader Sopaeus is gevangen genomen, verdacht van hoogverraad! Gemachtigden van koning Satyros verschijnen te Athene bij den zoon, die eveneens beschuldigd wordt van verstandhouding met ballingen, om van hem te eischen overgave van al zijn bezittingen en te bevelen zich naar huis te begeven om zich te verantwoorden voor den koning; in geval van weigering zal zijn uitlevering aan Athene gevraagd en ongetwijfeld verkregen worden, gezien het belang, dat Athene heeft aan een goede verstandhouding met haar korenleverander.

Wat te doen? Hij snelt om raad naar Pasion.

Het resultaat is, dat hij den lasthebbers van den koning al zijn bezittingen uitlevert; bij Pasion echter, verklaart hij voor getuigen, heeft hij geen tegoed, maar veeleer een schuld. Hij leeft, alsof hij geen penning meer bezit, zijn vrienden leenen geld; hij verklaart naar zijn vaderland te zullen terugkeeren.

Heimelijk echter, zoo verklaart hij later zelf voor de rechters, wil hij niet verder gaan, dan naar Byzantium, en vraagt aan Pasion uitbetaling van het, alleen voor den vorm geloochende, tegoed. Deze echter verklaart, op het moment in moeilijkheden te zijn en niet te kunnen betalen. Als dan twee gastvrienden, Philomelos en Menexenos, blijkbaar Atheensche burgers, voor hem zijn vraag hernieuwen, . . . loochent Pasion, verwijzend naar de voor getuigen afgelegde verklaringen, het bestaan van het deposito!

Inderdaad een moeilijk parket voor onzen jongen vriend: hij kan niets ondernemen, zonder zich tegenover koning Satyros hopeloos te compromitteren. Maar . . . plotseling keeren de zaken voor onzen gedupeerden reiziger: nieuwe berichten uit den Pontus komen, meldend, dat de onschuld van zijn vader glanzend is gebleken, dat hij opnieuw in blakende gunst staat, dat zijn dochter zal huwen met den zoon des konings.

Welk een vreugde ter eener, welk een deceptie ter andere zijde.

Pasion wordt opnieuw aangesproken en nu krachtiger.

Echter de moeilijkheid ligt in het verschaffen van bewijs, want, zij het ook, dat we ons verplaatst zien in een handelswereld, die tamelijk verreichende ondernemingen kent en uitvoert, de wettelijke

organisatie van zulke ondernemingen is, zooals zoo dikwijls de wet de ontwikkeling der gebeurtenissen maar moeizaam volgt, blijkbaar nog gebrekkig, de vormen nog zeer primitief. De „bankzaken” worden nog afgesloten zonder getuigen en zonder schriftelijke bewijsstukken, werkelijk alleen op crediet, op goed vertrouwen.

Maar toch, één getuige bestaat, die van alles op de hoogte moet zijn, Pasion slaaf, Kittos geheeten.

Samen met Menexenos eischt hij uitlevering van dezen getuige ter ondervraging.

Echter Pasion, als hij een schurk is, is een brutale en handige schurk: Op verrassende wijze keert hij de rollen om: Kittos is verdwenen en hij brengt Menexenos en zijn gast vriend voor den polemarch, onder beschuldiging dezen eenigen getuige, die de ongegrondheid van hun eisch zou kunnen bewijzen(!), te hebben opgelicht!

Echter Menexenos (wij hooren nog steeds den Pontier, en hoe of waar vermeldt hij niet) ontdekt Kittos; maar nu verklaart Pasion, dat’ deze geen slaaf, maar vrij man is en dus niet scherpelijk kan worden ondervraagd.

Als onze vrienden, vergezeld van eenige basanistai, komen voor een pijnlijk onderzoek, moeten zij onverrichterzake weer heen gaan.

Toch is de zaak voor Pasion nu zoo hachelijk geworden, dat hij een vergelijk zoekt: in een tempel vindt een samenkomst plaats en Pasion zou daar (helaas blijkbaar weer onder vier oogen, onze cliënt is wel goed van vertrouwen geweest) onder tranen verklaard hebben, dat zijn houding alleen het gevolg hiervan was geweest, dat hij niet kon betalen; hij biedt echter aan mede naar Pontus te varen en daar zijn schuld te voldoen, blijkbaar uit daar loopende vorderingen. Een stuk wordt opgesteld en gezegeld, waarin de verplichtingen van Pasion worden vastgelegd. Dit stuk wordt toevertrouwd aan een gast vriend, met opdracht om het, zoo Pasion aan zijn verplichtingen voldoet, te verbranden, zoo neen, het over te leggen aan koning Satyros. Al die geheimdoenerij geschiedde op verzoek van Pasion, die van ruchtbaarheid groote schade voor zijn naam en crediet zegt te vreezen.

In vol vertrouwen dat de zaak nu in orde is, beweegt de zoon van Sopaeus zelfs Menexenos af te zien van een klacht tegen Pasion, naar aanleiding van diens laster in het geval van de verdwijning van Kittos.

Wie er ook echter naar de Pontus moge scheep gaan, Pasion niet. Na verloop van korten tijd slaat hij weer een hoogen toon aan, stuurt Kittos weg naar koning Satyros om daar zijn lezing van de zaak voor te dragen en ontkent iets schuldig te zijn.

Het gezegelde stuk wordt te voorschijn gehaald en blijkt bij opening een verklaring te bevatten, dat Pasion niets schuldig is, maar alles is vereffend.

Tableau!

De schurk heeft de slaven van den gastvriend omgekocht en het stuk vervalscht, roept onze vriend uit: ieder weet, dat hij een expert is in dergelijke zaken. Een vrij zwak argument, helaas. Sterker echter is, dat hij bewijzen kan, dat beide partijen tegenover vreemden gesproken hebben hierover, dat, als er geen minnelijke schikking werd getroffen, er een stuk bestond, waaruit Satyros de zaak zou kunnen beslissen. Als het inderdaad een volkomen quitantie voor Pasion beheld had, was een schikking geheel overbodig en onzinnig geweest, betoogt hij. De vervalscher heeft het met zijn volkomen quitantie te mooi gemaakt voor zichzelf om geloofd te kunnen worden.

Nu komt de zaak voor de rechters. Ook een brief van Koning Satyros wordt overgelegd, die recht eischt voor zijn onderdaan. Denkt daaraan, heeren rechters, en hoeveel de koning voor U gedaan heeft en nog kan doen. En oordeelt volgens Recht!

Hilversum.

K. SPREY.

Menschen die wij allen kennen

IV.

Er was intusschen een comeet verschenen; naar de algemeen gangbare opvatting voorspelde dit troonswisseling. Alsof Nero al verstooten was, informeerde men dus, wie de uitverkorene zou worden. En door allen werd Rubellius Plautus gedoodverfd, die van moederszijde tot den adel, tot het huis Julia, behoorde.

Hijzelf hield zich streng aan de levensregelen van zijn voorvaderen; zijn gelaatsuitdrukking was strak, zijn gedrag streng zedelijk, zijn familiekring ongenaakbaar, en hoe meer hij zich uit vrees op den achtergrond hield, des te meer verwierf hij een goeden naam.

Aangedikt werden die praatjes door de even onberedeneerde uitlegging van een bliksemstraal.

Want, terwijl Nero aan een feestmaal aanzat in een landhuis aan de Simbruijnsche plassen, dat Sublaqueum heet, sloeg de bliksem in de spijzen en werd de tafel uiteengeslagen — en dit was binnen het gebied van Tibur gebeurd, waarvandaan Plautus van vaderszijde stamde. Derhalve geloofde men allerwege, dat hij door den wil der goden de aangewezen man was, en groot was zijn aanhang bij de velen, voor wie het een sport is, verlokkelijk maar meestal teleurstellend, om, vooral als zij wat gewaagd zijn, nieuwigheden met alle kracht te bevorderen.

Nero hierover ongerust, stuurt Plautus een brief: hij moest zorgen voor de rust in Rome en zich aan hen, die hem door praatjes in opspraak brachten, onttrekken. Hij had in Azië familiegoederen, waar hij veilig en ongestoord van zijn jeugd genieten kon. Dus is Plautus daarheen met zijn vrouw Antistia en met enkele bedienden uitgeweken. Ann. 14. 22.

E. S.

Een Romeinsch satiricus

Wie zich een beeld vormt van de sociale toestanden en zedelijke normen in een bepaalde periode, afgaande op de feiten en mededeelingen, die een satireschrijver hem verschaft, laat zich even éénzijdig inlichten, als iemand, die zich tevreden stelt met het bestudeeren van een boek als „De advocaat in de caricatuur” en hierop zijn meening omtrent den advocaat en de advocatenstand baseert. Men dient steeds te bedenken, dat een satiricus nooit onpartijdig wil of kan zijn; dat hij slechts beschrijft menschen of toestanden, die zijn verontwaardiging of spotlust hebben opgewekt; dat hij van huis uit een pessimist is, die de zonzijde van het leven en de goede eigenschappen van de menschen niet observeert of buiten beschouwing laat.

De verleiding om conclusies te maken uit de spottende en venijnige opmerkingen van een satiricus is des te verlokkelijker, naarmate zijn pathos heviger en de overtuigingskracht zijner woorden grooter is. Zoo bestaat er groot gevaar, dat een argeloos lezer zich laat meeslepen door de invectiven, die de dichter D. Junius Juvenalis richt tegen de Romeinsche aristocratie, tegen de vrouwen

van zijn tijd en tegen de Oosterlingen, die in Rome een positie verwierven; en dat hij concludeert, dat de Romeinsche aristocratie in de 1^e eeuw na Chr. geheel verdorven was, genoeg vond in slemperijen, vadsig en decadent was; daarbij gesecondeerd door de vrouwen, die uit verveling steeds nieuwe perversiteiten uitdachten en geïnstrueerd door Oosterlingen, die in serviele onderdanigheid hun vindingrijkheid gebruikten om hun meesters, die blasé waren, met nieuwe vunsigheden te vermaken en zoo hun eigen rijkdom en invloed te versterken. Zooals tengevolge van de algemeen menschelijke neiging tot generaliseeren, voor den leek. Nero het type is van den Romeinschen keizer en men zich een beeld vormt van de Haagsche elite uit de romans van Couperus.

Wil men zich een objectief oordeel vormen over de waarde van de satiren van Juvenalis als bron voor zedengeschiedenis, dan is het zaak kritisch te staan tegenover zijn aantijgingen, nauwkeurig na te gaan tegen wie zijn satiren in het bijzonder gericht zijn, zich vooral tegen generaliseeren te hoeden en als het mogelijk is na te speuren of de dichter zich wellicht door persoonlijke motieven heeft laten leiden om zijn gal tegen bepaalde personen of groepen uit te spuwen. Hiervoor is het noodzakelijk de levensomstandigheden van den dichter na te gaan en te trachten den mensch Juvenalis ons voor oogen te stellen.

Dit laatste is niet zoo gemakkelijk. De dichter vertelt niets van zijn eigen leven. Zijn tijdgenoot, de dichter Martialis, noemt hem „disertus”, in het jaar 92, waaruit zou blijken, dat hij zich toen met rhetorische studiën bezig hield. Aan het slot van de 3^e satire roept Umbricius, een vriend van den dichter, bij zijn vertrek naar Cumae, dezen tot afscheid toe: „Vaarwel dus! vergeet me niet; en telkens wanneer je Rome verlaat, om in je eigen Aquinum weer op verhaal te komen, ontbied mij dan ook!” Hieruit meent men te mogen opmaken, dat het ten Zuiden van Rome gelegen plaatsje Aquinum de geboorteplaats van den dichter was. Deze waarschijnlijkheid wordt nog versterkt door een te Aquinum gevonden inscriptie, waarin van een Junius Juvenalis sprake is. Verdere gegevens omtrent het leven van den dichter vinden we in een oude biografie van Juvenalis, waarin hij de zoon of pleegzoon van een rijke vrijgelatene genoemd wordt; tot op middelbaren leeftijd heeft Juvenalis zich, volgens deze biografie met rhetorische oefeningen bezig gehouden, meer uit liefhebberij dan voor praktische doeleinden.

Dat de dichter zich oorspronkelijk met rhetoriek bezig hield, wordt bevestigd door de hierboven vermelde uitspraak van *Martialis*.

Voor de mededeeling, dat hij tot middelbaren leeftijd de rhetoriek beoefende en dus daarna met het schrijven van satiren begonnen is, geven de satiren zelf een aanknoopingspunt. In de 1e satire, waar hij de buitensporigheden van de Romeinsche aristocratie en de macht en den rijkdom van de Oosterlingen noemt onder de aanleidingen, die hem tot het schrijven van zijn satiren bewegen, zegt hij o.a.: „Wanneer één man, wiens mes mij, toen ik jong was, de zware baard knipte, met zijn rijkdom den gebeden adel de loef afsteekt, dan is het moeilijk een satire niet te schrijven.” Hieruit mag men dus concludeeren, dat de barbier, in den tijd, die verstreken is tusschen de jeugd van *Juvenalis* en het schrijven van zijn 1e satire, den rijkdom vergaard heeft, die zoozeer het misnoegen van den dichter heeft opgewekt.

Men zal niet ver van de waarheid af zijn, indien men aanneemt, dat *Juvenalis* globaal genomen in het jaar 60 geboren is en in het jaar 100 pas zijn eerste satire publiceerd. De mededeeling echter in zijn biografie, dat hij zoon of pleegzoon van een vrijgelatene zou zijn, is vaak in twijfel getrokken, omdat men dan onverklaarbaar achtte, de echt-Romeinsche *dédain* voor den opkomeling, welke minachting in zijn satiren herhaaldelijk naar voren komt. Het komt mij voor, dat zijn fulmineeren tegen de pas verworven invloed en tegen de schatten der *nouveaux riches*, niet bewijst dat hij zelf vrij zou zijn van slavenbloed. Zou het zoo wonderlijk zijn, dat hij zelf, omdat hij zijn afkomst als een smet gevoelde, juist om die reden zijn eigen klassegenooten hoonde, om naar buiten den indruk van zijn onvervalscht-Romeinsche afstamming te wekken?

In de inscriptie, die ik hierboven even noemde, is sprake van een *B. Junius Juvenalis*, van wien o.a. verteld wordt, dat hij *tribunus* was in een Dalmatisch cohort, en *duumvir quinquennalis*. Indien deze inscriptie op onzen dichter betrekking heeft, dan blijkt hieruit, dat hij een belangrijk ambt in zijn geboortestad *Aquinum* heeft bekleed. Verdere promotie schijnt hij echter niet gemaakt te hebben. Tot *procurator* van een provincie schijnt hij 't nooit gebracht te hebben en het is zeer waarschijnlijk, dat zijn afstamming, het niet-behooren tot den hoogsten stand der senatoren,

voor hem een beletsel geweest is, om deze hooge functie te bereiken. Het lijkt niet gewaagd te veronderstellen, dat hij bij zijn streven naar het ambt van gouverneur eener provincie bekend geworden is met den Romeinschen adel, dien hij moest bezoeken en gunstig stemmen om hem ter wille te zijn; en dat zijn echec in die richting de oorzaak werd van zijn haat tegen de aristocratie. Maar dan komen zijn satiren op de verdorvenheid van den adel en den invloed der buitenlanders in een ander licht te staan. Dan klinkt in deze satiren nog de haat en de gekrenktheid van den opgekomen provinciaal, die zich de verfijnde beschaving van de in Rome woonachtige aristocratie nooit heeft kunnen eigen maken, die nooit opgenomen werd in dit milieu omdat hij er niet in thuis hoorde en het aanpassingsvermogen miste om ermee samen te groeien.

In dit licht bekeken, worden ook zeer gemakkelijk verklaarbaar zijn ongeremde uitingen van woede tegen de Oosterlingen. Hun aanpassingsvermogen, dat hij zelf zoo pijnlijk miste, benijdt hij hun; hij werpt hun dit voor in bewoordingen, waarin de persoonlijke naijver duidelijk hoorbaar is en welke zoodanig door rhetoriek zijn aangedikt, dat ze niet meer geloofwaardig zijn.

Men luistere slechts: (III 73 v.v.):

„Bewegelijk van geest, met een grenzeloze brutaliteit, slagvaardig in het spreken, zelfs vlotter dan Isaeus¹. . . Alles kent het hongerig Griekje; vraag hem naar de hel te gaan en hij doet het. . . Dit volkje, ervaren in het vleien, uit zijn bewondering over de taal van een ongeletterd man, over de schoonheid van een vriend, ondanks zijn wanstaltigheid . . . natuurlijk kunnen wij op dezelfde wijze iemand in de hoogte steken, maar hun woorden gelooven zij ... Het is een volk van komedianten. Ge behoeft slechts te glimlachen en zijn buik schudt van het lachen. Hij huilt, zonder bedroefd te zijn, als hij de tranen van zijn vriend ziet . . . Als je een beetje warmte vraagt in den winter, slaat hij bibberend zijn mantel om. Zeg je „ik heb het warm”, dan baadt hij al in zweet.”

Dat hij bij zijn schrijven niet voornamelijk geleid werd door het motief om misstanden te verbeteren, kan reeds blijken uit zijn vrees om levende menschen te krenken. Om die reden houdt hij zich voornamelijk met den verleden tijd bezig; met den tijd van Domitianus en Nero. Tijdgenooten noemt hij slechts als ze hem niet

¹ Een vermaarde Assyrische rhetor in die dagen.

of niet meer kunnen schaden. Indien we dit misprijzen, laten wij dan niet vergeten, dat hij in een maatschappij leefde, die hoog opzag tegen den ouden adel, en dat er toch eenige moed voor noodig was om in het algemeen de stelling te poneeren en uit te werken, dat edele afkomst zonder eigen verdienste waardeloos is, gelijk hij dat doet in de 8e satire, die begint met de woorden: *stemmata quid faciunt?* (Welke waarde heeft een stamboom?)

Met zijn vriend, den epigrammendichter Martialis, heeft hij gemeen, dat hij voornamelijk den tijd van Domitianus onder de loupe neemt. Hoe verschillend echter is de toon van beide! De toon van den bohémien Martialis is luchtig en spottend, die van den zwaar-op-de-handschen provinciaal Juvenalis is bijtend, bitter. Dit ligt niet hieraan, dat Juvenalis nu eenmaal satiren schreef. Men legge slechts naast elkaar de satiren van Juvenalis en die van Horatius en vergelijk de innemende glimlach van Horatius met de verbitterde grimmigheid van Juvenalis! Horatius, die zelf 't meest en het eerst van zijn eigen fouten overtuigd is, kan daardoor met verontschuldigend begrijpen en ooiijke spot de onhebbelijkheden van anderen attaqueeren. Maar Juvenalis kan niet lachen over zichzelf, zooals Horatius dat doet; dus neemt hij de wereld ernstig, zooals hij zichzelf en al het zijne ernstig, te ernstig neemt.

Toch wordt de heftigheid van zijn uitvallen en zijn bijtend sarcasme niet voldoende verklaard uit persoonlijke motieven.

Al is het beeld, dat Plinius de jongere ons van dien tijd ophangt heel wat optimistischer en al zien we bij Martialis meer de grappige kanten van het leven, ongetwijfeld was Juvenalis toch de tolk van een groot aantal Romeinen, die zich ergerden over de decadentie van eenige adellijke families en de achteruitgang van het echt-Romemsche element in de samenleving. En het is de verdienste van Juvenalis, dat hij door zijn scherp observatievermogen en zijn oog voor elk détail deze ergernis vorm wist te geven en de kunst verstond deze uit te beelden in scènes, die het leven in al zijn verscheidenheid weergeven.

In een beschouwing over Juvenalis mag niet onbesproken blijven de rhetorische kleur van zijn gedichten. Gelijk wij zagen, heeft hij zich tot aan zijn middelbaren leeftijd met rhetorische studiën bezig gehouden. De invloed hiervan op zijn satiren is onmiskenbaar. Zijn streven om tegenstellingen te zoeken, zooals het slechte heden en het onbedorven verleden, de perverse stad

en de ongerepte natuur; het overdreven coloriet van zijn beelden; de tendens om bijzondere gevallen als algemeen voorkomende verschijnselen voor te stellen, zijn alle terug te voeren tot den invloed van de rhetoriek.

De afkeer voor wijsbegeerte, die bij Quintilianus en andere rhetoren aanwezig was, deelde hij niet. Vooral in de latere satiren, die hij op hooge leeftijd schreef, toen hij blijkbaar behoefte gevoelde aan filosofische verdieping, toont de dichter bekendheid met de filosofie; zij het dan ook, dat die bekendheid zeer oppervlakkig is. De Stoïcijnsche leer, die het meest den Romeinschen geest bevredigde, trok hem 't sterkst aan. Het duidelijkst komt dit uit in het slot van de 10^e satire, dat ik als voorbeeld hier laat volgen: (X, 340 v.v.)

„Is er dan niets, waarom de menschen moeten bidden? Als ge mijn raad vraagt, laat het de goden over om te schenken, wat goed voor ons is en met onze belangen strookt. Want niet wat het prettigst is, maar wat het best voor ons is, zullen ze geven. De mensch is den goden dierbaarder dan zich zelf. Wij, in een opwelling/ in redeloos onstuimig begeeren, vragen om vrouw en kroost. Maar de goden weten hoe de kinderen zullen zijn en de vrouw. Opdat ge echter iets hebt, dat gij kunt smeken, en opdat ge op de altaren kunt offeren ingewanden en de toekomst-voorspellende-braiad-worstjes van een blinkend wit varken, wensch U dan een gezond verstand en een gezond lichaam. Vraag een dapper hart, dat de dood niet vreest, een lang leven niet hoog aanslaat en alle lasten kan verduren; dat geen toorn en geen verlangen kent en dat de ellende en zware werken van Hercules verkieslijker acht dan liefde en wijn en koningsweelde. Wat ik U wijs, kunt ge U zelf verschaffen. Alleen het pad der deugd leidt regelrecht naar een rustig leven. Gij, godin Fortuna, wordt niet vereerd, waar de wijsheid regeert. Wij zijn het, die een godheid van U maken en U hemelhoog verheffen.”

H. K.

Michelangelo

Op lateren leeftijd, na zijn 50^e jaar ongeveer, had Michelangelo de gewoonte met eenige vrienden en bekenden een dichterlijke correspondentie te onderhouden. Zeer vele madrigalen en sonnetten zijn ook gericht tot Vittoria Colonna, de markiezin van Pescara, die hij omstreeks 1538 heeft ontmoet. In verscheidene gedichten

spreekt hij duidelijk uit, welk een grooten invloed zij op hem had, b.v. madrigale XII (Guasti): „Zooals de beeldhouwer door het uitwendige weg te nemen in het ruwe marmer een levenden vorm onthult, die langzamerhand duidelijker wordt, naarmate de steen wordt weggehakt, zoo kunt gij, vrouwe, mij bevrijden van het ruwe uitwendige van mijn natuur en mijn ware wezen onthullen; want ik zelf bezit noch den wil, noch de kracht om dit te doen.” En sonnet XIV: „Ik ben slechts een model van eenvoudig materiaal, zooals de beeldhouwer maakt, een model voor u, vrouwe, om er iets van grootere volmaaktheid van te vormen en om mijn ruw uiterlijk met uw liefde weg te nemen, zelfs al straft gij mij en laat mij boeten voor mijn stoutmoedigheid.” En ook sonnet XV: „Zelfs de grootste kunstenaar ontwerpt niets, wat zich niet bevindt binnen de ruwe schors van een blok marmer; en tot dien verborgen vorm komt de hand, die aan geest van den beeldhouwer gehoorzaamt; mijn zwakke kunst, hoezeer zij ook durft, kan slechts den dood te voorschijn roepen.”

Voor hem, die den mensch Michelangelo wil leeren kennen, zijn deze poëtische werken misschien nog van grooter waarde dan zijn beelden en fresco's.

Ik heb getracht een van deze sonnetten in 't Hollandsch en Latijn weer te geven.

LXXVII.

Mentre m'attrista e duol, parte m'è caro
 il pensier del passato, s'al cor riede
 mie miserie e peccati, e ragion chiede
 del tempo perso, onde non è riparo.

Caro m'è sol, perch' anzi morte imparo
 quant' ogni uman diletto ha corta fede;
 tristo m'è, ch'a trovar grazia e mercede
 nell' ultim' ora è pur dubbioso e raro.

Che, benchè alle promesse tue s'attenda,
 creder, Signore, è troppo grande ardire
 ch' ogni gran tardita pietà perdoni.

Ma pur par dal tuo sangue si comprenda
 quanto infinito fu 'l tuo gran martire,
 senza misura sien tuo' cari doni.

Terwijl zij mij bedroeft is mij ook dierbaar
 soms de gedachte aan voorbije tijden,
 die mij herinnert het geleden lijden,
 en aan verloren vreugde, onherstelbaar.

Dierbaar, omdat nog vóór het sterven door haar
 ik zie, hoe kort wij menschen ons verblijden.
 Droef is zij, want belooning voor het strijden
 in 't laatste uur, genade, is moeilijk denkbaar.

Ofschoon ik op Uw woord vertrouwen moet
 is het stoutmoedig toch, o Heer, te denken
 dat Uwe liefde elk getalm vergeeft.

Maar de oneindige gave van Uw bloed
 maakt, dat ook mateloos zijn Uw geschenken
 en Uw barmhartigheid geen grenzen heeft.

* * *

Partim cum laedat, partim meminisse iuvabit
 tempora, quae fugiunt, dona caduca Dei.
 Heu, quanto melius mutare haec omnia possem,
 culpa facta mea deteriora mihi!
 Lenimen magnum, cum saepe agitare solebam,
 gaudia quam breviter pellicerent homines.
 At doleo, quod mercedem pacemque parare
 extremo in vitae limite difficile est.
 Promissis Domini nobis confidere par est,
 Sed timeo, ne sit tarda mihi pietas,
 quae vix sera potest veniam concedere sacram.
 Verum spes oritur sanguine nata tuo,
 Salvator; nam illi quanto gravior cruciatus,
 mortali generi maius erit pretium.

Utrecht.

P. A. V. D. LAAN.

„Offervinder” en „sluierkroon”

Twee tekenende woorden die mij getroffen hebben in Vondels *Salmoneus*,

Het eerste komt voor in vs. 254 sq.:

„Nu zietge eerst klaer wat quaet onze offervinders spellen
Uit vezelen van vee en offeringewant.”

Weliswaar zal men ‘haruspex’ veelal onvertaald willen laten, evengoed als b.v. ‘augur’, om van ‘consul’, ‘praetor’, enz. niet te spreken¹; maar als tegenhanger van ‘vogelwichelaar’ verdient, dunkt mij, zo niet ‘offervinder’, dan toch ‘offerziener’ vermelding in Latijns-Nederlandse woordenboeken.

Het andere woord legt Vondel iemand in de mond, die dubbel spel speelt, om „uit den burgertwist en kerckkrackeelen” met „loffelijcke list. . . een sluierkroon en purperen rock te grijpen” (339 sq.), en volgens de „Aertspriester vanJupijn” inderdaad „waerdig” is „om ’t hoofd een sluierkroon te dragen” (642). Bij dit laatste vers is door v. Lennep-Unger aangetekend, dat dit sieraad „een Oostersch of Middeleeuwsch, geen Grieksch hoofdtooiseF” was, maar niet aangeduid, hoe Vondel het zich heeft voorgesteld. Mij schijnt de naam uitstekend te passen voor de hoofdtooi van Cybde en haar priesters en priesterssen, waarvan zeker wel meer afbeeldingen zijn aan te wijzen, maar die ik alleen ken uit de nrs. 867, 868, en vooral 2166 in Baumeisters *Denkmaler des klassischen Altertums II en III*.

Om het blaadje vol te maken met een derde ‘treffer’: in het „Be-recht aen alle kunstgenooten en voorstanders van den Schouburgh” ter inleiding van het treurspel vertaalt Vondel (p. 87) „Omne tulit punctum etc.” met: „Hij heeft op ’t rechte wit gemickt. Die stich-tende ook den geest verquickt”.

Baarn.

ALB^s. POUTSMA.

¹ A propos: waarom wordt ἱμάτιον nog altijd hier en daar weergegeven met ‘mantel’ in plaats van met ‘himation’? Het Griekse kledingstuk van die naam lijkt toch even weinig op een hedendaagse mantel in snit en dracht als een der overeenkomstige Romeinse, dat terecht, steeds met zijn Latijnse naam ‘toga’ wordt genoemd. Ook is ‘chiton’ of ‘chitoon’, voorzover ik weet, even gebruikelijk als ‘tunica’, ofschoon deze twee kledingstukken vñjwat meer op een hemd gelijken dan het liimation op een mantel.